

TED ANKARA KOLEJİ VAKFI ÖZEL LİSESİ
ULUSLARARASI BAKALORYA DİPLOMA PROGRAMI

A1 TÜRK DİLİ VE YAZINI DERSİ
UZUN TEZİ

“İSTANBUL’A FRANSIZCA GÜLÜMSEYİŞ”

Kılavuz Öğretmen: Havva Reyhan

Öğrencinin Adı: Alper

Öğrencinin Soyadı: Efecioglu

Diploma Numarası: D11290034

Ödevin Sözcük Sayısı: 3828

Araştırma Sorusu: H. D. Balzac’ın *Eugenie Grandet* ve Orhan Pamuk’un *Kafamda Bir Tuhaflık* adlı yapıtında, sanayileşme sonrası değişim yaşayan toplumlarda sosyal ilişkiler, para ve aşk olgusu nasıl ele alınmıştır?

ÖZ (ABSTRACT)

Uluslararası Bakalorya Programı A1 Türk Dili ve Yazını dersi kapsamında hazırlanan bu tezde, *Sanayi Devrimi* sonrası *toplumsal değişimi* kaleme alan Honore De Balzac'ın *Eugenie Grandet* adlı yapıtı ile birlikte, Orhan Pamuk'un 1950 sonrasında *sanayileşmekte* olan Türkiye'de yaşanan *göç olgusunu* ve *değerler değişimi* içinde barındıran *Kafamda Bir Tuhaflık* adlı eseri ele alınmıştır.

Giriş bölümünde, endüstrileşme kavramı açıklanmış, toplum yapısına etkileri genel çerçevede özetlenmiştir. Batı toplumları için Sanayi Devrimi ve Türk toplumu için “sanayileşme” olgusu, toplumsal yansımaları açısından her iki roman üzerinden kısaca değerlendirilmiştir.

“Sanayileşme ve Toplum Yapısına Etkileri” adı verilen gelişme bölümü, iki ana başlıktan oluşmaktadır. “18. yüzyılda Sanayi Devrimi” odağında endüstrileşmenin Batı toplumlarına etkilerinin anlatıldığı birinci alt bölümde; Fransız Devrimi'nin ardından değişen Batı toplum yapısı ve Sanayi Devrimi'nin ardından tüm dünyayı etkileyen yeni fırsatlar ve bürokrasi konuları ayrı başlıklar altında ele alınmış; “Türk Modernleşmesi” adı verilen ikinci alt bölümde ise Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinin hızla gelişen sanayileşme süreci ile sanayileşmenin zorunlu sonucu olarak köyden kente göç durumu, iki ayrı başlık altında irdelenmiştir.

Gelişme Bölümü'nün ikinci başlığına “Toplumsal İlişki ve Değerlerdeki Değişim” adı verilmiş ve bu bölüm, “bireyselleşme”, “maddî güç olarak para” ve “manevî güç olarak aşk” olgularının ayrı başlıklar hâlinde ele alınmasıyla yoğunlaştırılmıştır.

Genel olarak Fransa ve Türkiye’de sanayileşme olgusuyla değişen toplumsal yapının ele alındığı gelişme bölümünde; özel bir değişim değeri olarak fazlasıyla değer kazanan *paranın*, insan ilişkilerinin niteliğindeki etkilerine değinilmiş, çıkar ilişkileri dolayısıyla bencilleşen insan ilişkilerinin özellikleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca, odak figürler bazında, değişime uğrayan en büyük paylaşım duygusu olan *aşkın*, bireyin aldığı kararlara ve eylemlere etkisi incelenmiştir.

Sonuç bölümünde ise çalışmanın genel bir değerlendirmesi yapılmış; her iki yazarın ortak olarak vurguladığı değişen toplumsal yapı içinde, bu yapının olumsuz koşullarına nasıl karşı konulacağı, yapıtlardan çıkarılacak iletilerle örtüştürülerek değerlendirilmiştir.

Kelime sayısı: 280

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ	4
2. SANAYİLEŞME VE TOPLUM YAPISINA ETKİLERİ	6
2.1. a. 18. Yüzyıl Sanayi Devrimi ve Batı Toplumuna Etkileri	7
2. 1. a. i. Fransız Devrimi'nin Ardından Değişen Toplum Yapısı	7
2. 1. a. ii. Sanayi Devrimi Sonrası Yeni Fırsatlar, Yeni Bürokrasi.....	8
2. 1. b. Türk Modernleşmesi	9
2. 1. b. i. Sanayileşme Süreci	10
2. 1. b. ii. Köyden Kente Göç	10
2. 2. Toplumsal İlişki ve Değerlerdeki Değişim	12
2. 2. a. Bireyselleşme	13
2. 2. b. Maddî Güç Olarak “Para”	14
2. 2. c. Manevî Güç Olarak “Aşk”	18
3. SONUÇ	20
4. KAYNAKÇA	22

Araştırma Konusu: H. D. Balzac'ın *Eugenie Grandet* ve Orhan Pamuk'un *Kafamda Bir Tuhaflık* adlı yapıtlarında, “sanayileşme” sonrası değişim yaşayan toplumlarda sosyal ilişkiler, para ve aşk olgularının incelenmesi

1. GİRİŞ

Birleşik Krallık'ta başlayıp, Batı Avrupa'dan Kuzey Amerika'ya ve ardından Japonya'ya kadar ulaşmış ve 18. yüzyıldan itibaren dünyanın sosyal ve siyasal yapısının biçimlenmesinde etkili olmuş Sanayi Devrimi'yle birlikte, birçok toplumda yeni bir yaşam düzeni inşa edilmeye başlanmıştır. Bu değişimle birlikte gelen yeni teknolojiler; yeni üretim ilişkilerini, farklı toplumsal sınıfları ve bu sınıflar arasında yeni ilişkileri ortaya çıkarmıştır. Batı'daki bu yeni toplumsal yapılanmalar, eski düzenin feodal kalıntılarını hızla üzerinden atarken, beraberinde yeni bir sosyal ilişkiler ağını ve bu ağın yeni ve mecburî kendine özgü kurallarını da beraberinde getirmiştir. Baştan sona değişen ve insanın gereksinimlerine göre şekillenen bu kurallar, toplumsal kurumların en küçüğü ve öze yönelik göstergesi olan çekirdek aileden, toplumsal kurumların en büyüğü olan devletin içine kadar işlemiştir.

Türk Dil Kurumu tarafından, “*Üretimde makine, tezgâh vb. maddî üretim araçlarına giderek daha çok yer vermek*” biçiminde tanımlanan ve genel etkisi bağlamında endüstrinin ve teknolojinin gelişmesiyle doğru orantılı olarak ülke ekonomisinin ve yaşam koşullarının da gelişmesi anlamına gelen *sanayileşme*, doğası gereği hammaddenin, ulaşımın ve insan kaynaklarının en yoğun olduğu ya da aktarıldığı şehirlerde vücut bulmaya başlar ve artık şehirler, sadece buralar yaşayan insanlar için yeni fırsatlar yaratmaz. Şehirde bir yaşam kurmak; kentsel yaşamdan yıllar boyunca uzak yaşamış ve hızla yükselen *makineleşmenin*, iş gücünün ve el emeğinin yerine geçmesinden dolayı toprak verimini kaybetmiş, işsiz bırakılmış ve yoksullaştırılmış köylüler için, parlayan bir umut olur. Bu yüzden hızla sanayileşen şehir merkezleri yeni bir ekmek kapısı olarak, köylü halk için çekim merkezi olmuş ve bunun sonucunda şehirlere doğru yoğun göç yaşanmıştır. Böylece Sanayi Devrimi'nin birçok olumlu sonucunun yanı sıra, toplumsal yaşamı ve yapılanmayı derinden

etkileyen ve -zenginleşen orta sınıf için bir sorun teşkil etmese de- dikkatli olunması gereken olumsuz sonuçları da tüm gerçekliğiyle ortaya çıkmaya başlamıştır.

Eugenie Grandet yapıtında, Sanayileşme Devrimi'nin hem tetikleyicisi hem de sonuç belirleyici olarak kabul edilen *Fransız Devrimi* sonrasında, Fransa'nın taşra kasabası olan Saumur'daki değişim, birçok yönüyle ele alınmıştır. Eski feodal geleneklerini yavaş yavaş üzerinden atmaya başlayan bu küçük kasabada, değişen dünyanın gerekliliği olarak, insan ilişkilerini bu yeni toplumsal ilişkinin merkezine oturan *para* ve bunun çekim gücü oluşturmaktadır.

Kafamda Bir Tuhaflık yapıtında da Türkiye'de sanayileşme sonrası hızla başkalaşan yapılanmanın, köylerde yaşayanlar için yarattığı çelişki ve değişimler anlatılmaktadır. Bu bağlamda yapıtın odağına; bir rüya şehri görünümüyle herkesin kurtuluş kapısı olarak görülen "taşı toprağı altın" İstanbul'a doğru yaşanan göç ve bu göçün sonrasında oluşan yeni toplumsal ilişkiler, değişen değerler ve yaşam mücadelesi konmuştur. Yapıtta ana sorunsal, durmadan değişen ve alışık olunmayan yaşam algısına ve eldeki maddî olanaklara bağlı olarak, *insanların hayata tutunabilme çabası* olarak yansıtılmıştır.

Her iki toplumda da evrensel olarak yaşanan bu hızlı değişim içinde insanların topluma bakış açıları homojen/bağdaşık olamamıştır. Çünkü birbirinden çok farklı bir kültür ve anlayış üzerine temellendirilmiş olsalar ve yeni fırsatları algılama ve uygulama konusunda farklı yollar izlemiş olsalar da her iki toplumda da yeni toplumsal düzen, eskinin alışkanlıklarının ve kalıplaşmış değerlerinin üzerine kurulmaya çalışılmıştır. Bu nedenle, bir anda yok edemediği kimi temiz değerlerinden henüz kopamayan basit yaşamlı insanlar, yeni değerler karşısında

ikilem yaşamış, çelişki içindeki günleri boyunca, değişen dünyaya tutunabilmek için, hem kendileriyle hem de çevreleriyle çeşitli anlamlarda çatışmaya girmişleridir.

Eugenie Grandet ve *Kafamda Bir Tuhaflık* yapıtlarının odak figürleri Eugenie Grandet ve Mevlüt, karakterlerinin özünde, geçmişlerinden gelen temiz duyguları ve alışkanlıkları taşımakta, bu nedenle sistemle çatışmakta olan iki odak figürdür. İkisinin de ne yeni toplumda insanları bir eşya gibi görüp onların sırtından zengin olma derdi ne de törpülenmiş duygularla çıkara, ticarete dayalı aşk arayışları vardır. Her iki yapıtın da ana karakteri; kendi temiz tutkularıyla birlikte yaşadıkları kirliliğe ilişkin ilişkiler ağındaki çelişkileri tuhaf bulup bunu anlamlandırmakta zorlansa da parayı hayatlarının merkezinde tutmamışlar, aşkın, samimiyetin çok daha üstün değerler olduğunu savunmaya devam etmişlerdir. Bu bir anlamda onların ve aşklarının, hazin de olsa, kirlenmiş bir dünyaya karşı koyuşları ve tatlı tatlı gülümseyişleridir.

2. SANAYİLEŞME VE TOPLUM YAPISINA ETKİLERİ

Sanayileşme, diğer bir deyişle endüstrileşme, ülkenin ekonomisini kalkındırması, teknolojik anlamda gelişim odaklı olması ve yaşam standartlarını yükseltmesi açısından bir ülke için son derece olumludur. Bununla birlikte; artan kentselleşme oranının yarattığı çevre kirlenmesi, kişi başına düşen millî gelirin herkese eşit biçimde dağılmaması, işsiz insan sayısı azalmasına rağmen, insanî iş gücünün makine karşısında değerini kaybetmesi nedeniyle maaşların azalması ve tarımda çalışan işçi sınıfının, sanayide çalışan işçi sayısına oranla azalması gibi olumsuz ve ülkelerin hızla çözüme ulaştırması gereken olumsuz noktaları da vardır. Günümüzde, *sanayileşmenin* ilk başladığı ülke İngiltere'yi dahi, hammadde ithalatı ve sanayi

ürünü ihracatı anlamında geride bırakan Amerika Birleşik Devletleri; gelir dağılımı ve göç konusunda çalışmalarını sürdürmekte ve büyük oranda başarılı sonuçlara da ulaşmaktadır.

2.1. a. 18. Yüzyıl Sanayi Devrimi ve Batı Toplumuna Etkileri

18. yüzyıl sonlarında gözle görülür bir şekilde İngiltere’de belirginleşen Sanayi Devrimi, insan gücünün önemli olduğu geleneksel üretim tarzı yerine, üretimde makineleşmeyi getirmiştir. 1763 yılında ilk defa buharlı makinelerin üretimde kullanılması, bu makineleri üretimde kullanabilecek sermayenin İngiltere’de mevcut olmasıyla birlikte bu ülke, sömürgelerinden sağladığı hammaddeler ile dokumacılık alanındaki hızlı bir gelişim göstermiştir. Sanayi için önemli temel hammaddeler olan demir ve kömürün ülkede fazlasıyla bulunması sayesinde İngiltere, Sanayi Devrimi’nin öncüsü olmuştur. Sonrasında devrimin etkileri hızla Avrupa’nın diğer ülkelerine de yayılmış, millî gelirin artmasıyla birlikte yeni sınıflar ortaya çıkmış, toplumsal kurumlar ve ilişkiler yeni ekonomik sisteme göre şekillenmiştir.

Geleneksel olarak üretim küçük mekânlarda değil, makineler aracılığıyla büyük mekânlarda yapılmaya başlandığı için fabrika sistemi oluşmuş, fabrikalar ile birlikte şehir merkezleri hızla büyümüş ve köyden kente göç ile birlikte şehir nüfusu hızla artmıştır. Tüm bu ani ve hızlı gelişmeler beraberinde birtakım toplumsal sorunları da beraberinde getirmiştir.

2. 1. a. i. Fransız Devrimi’nin Ardından Değişen Toplum Yapısı

Fransız Devrimi öncesinde toprak sahipleri ve soylular, büyük ayrıcalıklara sahiptir. Fransa’nın önemli şehirlerinde sömürgelerdeki ticarî alışveriş ile birlikte yeni bir sınıf olarak

burjuva sınıfı oluşmaya başlamış; bu yeni sınıf, soylular ile aynı toplumsal haklara sahip olmayı ve mevcut monarşi yönetimi yerine İngiltere'deki gibi yönetimde yer alabilecekleri parlamenter sistemi istemişlerdir. Bunun yanında ülkede hızla yaygınlaşan kültürel aydınlanma ile birlikte toplumsal değişim için gerekli olan zihniyet altyapısı da halk arasında hızla olgunlaşmaya başlamıştır.

Bu gelişmelerin sonucunda 1789'da ayaklanma gerçekleşmiş ve 1791 yılında kurucu meclis tarafından monarşinin yetkileri sınırlandırılmıştır. Burjuva sınıfının önündeki engellerin kalkmasıyla birlikte yeni sınıf hızla büyümüş, yeni ve daha demokratik devlet modeli, diğer Avrupa ülkelerine model oluştur.

2. 1. a. ii. Sanayi Devrimi Sonrası Yeni Fırsatlar, Yeni Bürokrasi

Eugenie Grandet yapıtının konusunun geçtiği Saumur, Fransa'da toplumsal değişimin yavaş ilerlediği bir kasabadır. Devrim sonrasında yapılan reformlarla, kilisenin malları halka açılmış bu durumu az bir sermaye ile ileride oluşacak büyük servetin ilk temel kaynağı hâline getirilebilecek bir durumdur. Bu fırsatı değerlendirebilmek için hırslı, bencil ve bunları bir araya getirebilecek kıvrak bir zekâyâ sahip olmak gerekir. Tüm bu öncüllere sahip olan Grandet, bunu fırsata dönüştürmüş ve kısa sürede büyük bir servete sahip olmuştur:

“Ulusal toprakların ve yapıların satışını yöneten azgın cumhuriyetçiye kayınpederince armağan edilen iki yüz çift luis lirası karşılığında, dürüstçe değilse bile yasal olarak, ilçenin en güzel bağlarını, eski bir manastırını ve birkaç küçük çiftliği yok pahasına ele geçirdi.”¹

¹(Balzac, 17)

Bu tarz fırsatçılıklar, sadece tabanda yaşanan değişim değildir. Aynı zamanda üst kurumlara da yansımaktadır. Devlet hızla büyüyen bu yeni sınıfla çok daha yakın ilişki içinde olmakta, bürokrasi yeni sınıfın ihtiyaçlarına göre şekillenmektedir.

Yeni toplumsal düzende varlıklı aileler bürokrasidekilerle de ilişkilerini geliştirmekte ve hızla güçlenmektedir. Mösyö Grandet, devrim sonrası kendisi gibi varlıklı kişilere açılan bu yol sonrasında ticarî başarısını siyasal güçle birleştirmiş, önce Saumur bölgesi yönetim kurulu üyesi ve sonrasında belediye başkanı olmuştur. Bu bürokratik ağ ile servetini güçlendirecek yeni ilişkileri kendisine kazandırmıştır. Fırsatları yararına çevirebilecek kabiliyette olan Mösyö Grandet gibi birçok varlıklı insan, kartopu gibi büyüyen servetleriyle bir süre sonra üst sınıfları oluşturmuşlardır. Sahip olunan bu servet, Mösyö Grandet gibi birçok kişiye “para” odaklı bir yaşam ve cimrilik gibi özellikler yüklemiştir; eskiden getirdikleri alışkanlıkları bir anda yıkılamayan ve parayı hayatlarının odağı hâline getiren bu kişiler, birçok ruhsal sorunun içine de girmişlerdir.

2. 1. b. Türk Modernleşmesi

18. yüzyılın sonuna gelindiğinde dünya ikiye ayrılmıştır: Sanayileşmiş ülkeler ve diğerleri. Osmanlı İmparatorluğu, bu dönemde üç kıtaya yayılmış olmanın verdiği hantallık, büyüklüğünün asla zarar görmeyeceğine olan inanç ve en önemlisi de bilimsel ve endüstriyel gelişmelere uyumlu bir zihniyet oluşturamama gibi pek çok nedenden dolayı, dünyadaki bu hızlı değişime ayak uyduramamış ve kaçınılmaz sona doğru yaklaşmaya başlamıştır. 19. yüzyılda Tanzimat Fermanı ile devletin ve toplumun her kurumuna yönelik olarak yapılan tüm düzenleme ve ıslahatlarsa, 20. yüzyılda Türkiye Cumhuriyeti kurulana kadar sürecek olan, eski, köklü, geleneksel yapı ile yeni, çağdaş yapının uyumsuzluğundan doğan ikilemli

duruma yol açmıştır. Eski ile yeninin, başka bir deyişle Doğu ile Batı'nın zihniyet çatışmasını, o günlerdeki boyutuyla olmasa da günümüzde de yaşamaya devam eden Türkiye Cumhuriyeti ise, özellikle Cumhuriyet'in ilânından sonraki uzun bir süreçte, bilim ve fende Batılı, kültür ve ananede Doğulu olmanın zorluklarını aşmaya çalışarak gelişmeye odaklanmıştır.

2. 1. b. i. Sanayileşme Süreci

19. yüzyıldan itibaren Avrupa'daki Sanayi Devrimi'nden etkilenen Osmanlı İmparatorluğu, sanayi mektepleri ve imalâthaneleri açmaya başlamıştır. Toplumsal kurumlar ve devlet kurumları bu yeni düzene göre şekillendirilmeye başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında hızla ekonomik çöküş yaşayan Osmanlı sanayisi, cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte yeniden gelişmeye başlamıştır.

1950li yıllarda dünyada soğuk savaş döneminin başlaması ve yaşanan rekabetin etkisiyle Türkiye'ye yardımların artması, yurtdışından gelen yoğun sermaye ile birlikte üretimin artmasını sağlamıştır. Ayrıca, tarımın makineleşmesi sonrası büyük toplumsal değişimler de yaşanmış, bu hızlı değişim yeni toplumsal sorunları da beraberinde getirmiştir.

2. 1. b. ii. Köyden Kente Göç

Kent merkezli sanayileşmenin getirmiş olduğu sonuçlardan birisi de, köyünde yeterli düzeyde kazanç sağlayamayan insanların, hızla büyüyen Ankara, İstanbul, İzmir gibi merkezî şehirleri, yoğun göç baskısına almaları olmuştur.

Türkiye'de 1950li yıllarda hızlanan köyden kente göç olgusu, bu insanlar için yeni bir umut ve yaşama şekli şansıdır. İstanbul da bu çekim merkezlerinin en başında gelmektedir. Belli bir

düzeyde birikmiş sermayeye sahip olan bu şehir, uluslararası ticaret limanlarına rahat ulaşım imkânıyla ve ülkenin en eğitimli nüfusunu bünyesinde barındırmasıyla, sanayileşmenin odağında olmuştur. *Kafamda Bir Tuhaflık* adlı yapıtta da İstanbul'a göç eden Mevlüt'ün kendisini yeni bir yaşam biçiminin içinde bulduğunda yaşadıklarıyla, döneme ait “köyden kente göç” olgusu örneklenmiştir.

İstanbul, köklü bir tarihsel geçmişi olan bir şehir olarak birçok gizemi kendi içinde barındırmaktadır. Yoksul bir köylü çocuğu olarak taşradan henüz on üç yaşında bu şehre gelen odak figür için İstanbul, tüm ülkeye yaydığı umut gibi Mevlüt'e de bir umut kapısı olmuş, İstanbul'da zoraki sahip oldukları tek odalı gecekondusunda, ailesiyle yaşam mücadelesi vermiştir. Hayatı boyunca köyünde kavak ağacı, buğday ve çiftlik hayvanından başka bir şey görmeyen Mevlüt için İstanbul, ilk geldiği andan itibaren çok farklıdır:

“Mevlüt, hayatta ilk defa denizi orada, akşam karanlığında gördü. Deniz rüyalar gibi karanlık ve uyku gibi derindi. Tatlı bir yosun kokusu vardı serin rüzgârda. Avrupa tarafı ıslık ıslık. Mevlüt denizi değil, bu ışıkları ilk görüşünü hayatı boyunca hiç unutmadı.”²

On üç yaşında köyden kente yeni gelen temiz kalpli bir çocuk için İstanbul farklı, renkli, bir o kadar da yabancısıdır. Çünkü şehir yaşantısının kendisine özgü acımasız kuralları vardır. Hızla nüfusu çoğalan ve barınma sorunu yaşayan insanlara doğal yoldan boş arazilerini sunan şehir, onların karnını doyurabilecek olanakları kendi doğasında bulundurmamaktadır. Çoğalan nüfusla birlikte artan ekmek talebi, yaşamlarını maddî anlamda giderek zorlaştırmaktadır.

²(Pamuk, 51)

2. 2. Toplumsal İlişki ve Değerlerdeki Değişim

Fransa ve Türkiye’de yeni toplumsal yapılanmalarla birlikte değişen sosyal ilişkiler, maddî güce ve çığara dayalı bir sisteme bürünmüştür. Kurulu düzende temiz kalabilmek zor, halk diliyle saflıktır. Bu yeni düzen, belli düzeyde sermaye sahibi olanlara gelir getirecek yeni fırsatlar sağlarken, bu imkânlardan yararlanamayan farklı bir topluluğu da ortaya çıkarmaktadır. Miras yoluyla varlık sahibi olanlar üretim araçlarına sahip olabilirken, varlık sahibi olmayan fırsatçı kesim, bağ-bahçe ve boş arsalar gibi gelir getirecek yerlere, değerinin altında bir ücretle sahip olmakta, bu sayede hızla yeni zenginler ortaya çıkmaktadır.

Az sayıdaki paraya yoğun talep her toplumda insanları birbirine yabancılaştırmış, aile yapılarını değiştirmiştir. Bu acımasız ilişki biçimi, kimi ailelerin yıkımına neden olmaktadır. Örneğin, Mösyö Grandet çok sevdiği eşi Madam Grandet’yi ölüm döşeginde bile tedavi masraflarını düşünerek iyi doktorları davet etmekten kaçınmıştır. Onu, kızı ve eşiyle bir araya getiren, aile bağları değil, ortak çıkarlardır:

“Ne de olsa karınızı öldürmek arzusunda değilsiniz, fazlasıyla yararlı size. Madam Grandet ölecek olursa, kızına karşı durumunuz ne olur, bunu düşünün. Mallarınız karınızın mallarıyla ortak olduğuna göre, Eugenie’ye hesap vermek zorunda kalacaksınız. Kızınız servetinizin bölünmesini isteyecek. Kısacası size kalmaz mirası.”³

Mösyö Grandet’nin ailesiyle arasına serveti uğrana koyduğu mesafe, yine servetini kaybetme korkusuyla yakınlık kurdurandır. Bu nedenle, tedavi için karısının en iyi doktorlara görünmesini sağlamış, kızıyla çok küçük bir miktar para uğruna bozulan ilişkisini ona

³(Balzac:177)

hediyeler vererek eski hâline getirmeye çalışmıştır. “Kızının duyguları üzerinden vurgun yaptığı için mutluydu.”⁴

Kafamda Bir Tuhaflık adlı yapıtta ise İstanbul’a büyük umutlarla göç eden Hasan Aktaş ve Mustafa Karataş kardeşler ise kalacak yer bulma arzusuyla İstanbul’da iki boş araziye ev yapmak için çevirmişlerdir. Bu arazilere iki kardeş ortak maddî kazanç ve emeklerini birleştirerek ev yapmışlar, büyük ağabey ailesini de yerleştirmek için birlikte yaptıkları bu evi usulsüzce kendi üzerine geçirmiştir. İki kardeşin arasının bozulmasına neden olan bu olay, paranın aile bağlarını nasıl yıktığının göstergesi olmuştur.

2. 2. a. Bireyselleşme

Paranın, insan yaşamının odağı hâline gelmesi ve buna sahip olabilme arzusu, sosyal ilişkileri etkilemiş, aynı amaçlar için aynı şehri paylaşan insanların, birbirine yabancılaşmasına neden olmuştur. Burada insanî değerleri kaybetmeden, bencilliği içselleştirmeden, çıkar ilişkilerinin ağına takılmadan mutlu bir hayat sürdürmek, neredeyse imkânsızdır. Güvensizliğin hâkim olmaya başladığı bu ortamda eğitimsiz ve vasıfsız insan olmaksızın yaşama tutunmayı iyice zor bir hâle getirmektedir.

Mösyö Grandet, cimri yaşantısıyla adeta sistemin aynasıdır. Hiçbir arzunun parasız gerçekleştirilemeyeceği görüşündedir. Para sayesinde sahip olduğu güçle, birçok insanı kendisine hayran bırakır. Bu insanlarla birlikte eğleniyor ama bir taraftan da onların servetlerine el koymayı düşünerek içten pazarlıkçı bir rol oynuyordur:

“Cimriler ilerideki bir başka yaşama hiç inanmazlar, her şeyleri şimdiki zamandır. Bu düşünce, yaşadığımız çağa, paranın politikaya, yasalara, törelere her zamankinde de

⁴(Balzac:187)

fazla egemen olduğu bu çağa korkunç bir ışık tutuyor. Kurumlar, insanlar, öğretmenler, her şey, sekiz yüz yıldan beri toplum yapısına dayanak olmuş bir gelecek yaşam inancını için için çökertmek için el birliği ediyor.”⁵

Yeni düzendeki fırsatçı sosyal ilişkiler ağı dolayısıyla, Mösyö Grandet, dostlarıyla aynı masada iki yabancı gibidir:

2. 2. b. Maddî Güç Olarak “Para”

Sanayileşmeyle birlikte, insanların zengin olması için yeni fırsatlar doğurmuş, para insanların yaşam merkezine oturmuştur. En büyük değer olan bu nesne eski toplumsal değerleri yutmuş, feodal toplumun en önemli yapı taşlarından olan aile içi ilişkilerdeki bağlılığın bile önüne geçmiştir.

Mösyö Grandet Fransa’da artık kilisenin etkisini yitirmesi, kilise mallarının boşa çıkmasıyla büyük servet sahibi olmuştur. Paranın idame ettirilmesi ve sermayenin büyümesi gerekliliği hırsla birleşmiş, alt sınıflar üzerinde daha acımasız olunmuştur. İnsanlar arasında kurulan en basit iletişim bile zenginle zengin, yoksulla yoksul arasındadır. Mösyö Grandet’nin evine sadece kasabanın varlıklı aileleri gelebilmektedir. Ayrıca Mösyö Grandet, devlete daha yakın olmak için bir dönem belediye başkanlığı yaparak, devlet içinde belli bir nüfusa sahip olmayı da denmiştir. Bu sayede kazanmış olduğu kimlikle, daha güçlü ilişkiler kurmuştur.

Yeni toplumun istediği insan tipi güçlü/zengin insanlar yaratmaktır. Bu güçlü insanlar, *“yalnız iki duyguya dayanır. Onur ve çıkar; ama çıkar bir bakıma sağlam bir onur hem de gerçek üstünlüğün sürekli kanıtı olduğundan, onur ile çıkar bir bütünün, yani bencilliğin iki*

⁵(Balzac, 103)

parçasıdır."⁶ Yeni toplumda bencilik, en büyük arzu olan paranın en büyük devinimlerinden biridir. Bencilce yaşama bakış açısıysa aileden başlayarak devlete kadara uzanan tüm kurumlara yayılmıştır.

İstanbul, çok eski bir şehir olmasına rağmen çevresinde birçok bakir arazi bulundurmaktadır. Bu araziler, köyden kente göç eden insanlara kalacakları bir yer olarak kabul edilmiştir. Devlete ait olan bu arazilere, göç eden insanlar tarafından (adeta) el konulmuştur. Zaman içinde buradaki kaçak evler, politikacıların siyasî (oy) kaygıları nedeniyle yasallaşmış ve artan ev talebi de müteahhitlerden oluşan zengin bir sosyal tabaka oluşmuştur.

İstanbul'da bulunan her boş arsa, yoksullar tarafından sığınılacak bir evken, fırsatçı bir kesim tarafından da büyük binaların yapılacağı bir servet kaynağıdır. Böylece devlet ve müteahhitlerin bağımsız çıkarları onları ortak çıkara dayalı bir bağ oluşturmaya zorlamıştır. Kısa yoldan zengin olmak isteyen birçok insan Türk toplumunda da siyasete atılmış ya da kimi bürokratlarla yakın ilişki içinde bulunmuştur. Mevcut çarpık düzen, yaşam mücadelesindeki insanları da sistemin açıklarından yararlanmaya, örneğin, bina yapacaksa en ucuz arsayı bulmaya, gazino işletiyorsa en büyük kazancı veren gazinonun elektriklerini bedavaya getirmeye itmiştir. Çünkü alt sınıftaki insanlar için yaşama tutunmak zorlaşmıştır. İnsanlar köylerinde yaptıklarından farklı işler yapmış, hayatında hiç deniz görmeyen insanlar midye satmaya başlamış, ağzına hiç içki almayan insanlarsa içinde az miktarda alkol bulunan boza satmaya başlamıştır.

Mevlüt için tek başına verilen ekmek mücadelesi toplumun makinaları arasında yok olmakta, evde yapılan ürünler, alt sınıftan bir insanın sahip olamayacağı fabrikalarda üretilerek bu

⁶(Balzac, 106)

hayalleri çalmaktadır. Babasından miras aldığı yoğurt satma işi, çok daha ucuza üretilen hazır yoğurtlara yenik düşmüş ve ona bu işi bıraktırmıştır. Çok severek yaptığı boza satıcılığı, sanayileşme dolayısıyla bozalar şişelerle satılmaya başladığından, bir süre sonra rağbet görmemiştir. Pilav üstü tavuk satarak deneyimlediği işi ise satıcı arabasının zabıtalardan tarafından el konmasıyla son bulmuştur. Fazla gelir getirmeyen bu iş, dükkânlarda belli bir damak tadı ve daha sağlıklı ortamlarda yapan işyerlerine yenik düşmüştür.

“Sokak satıcısının pis olduğuna ilişkin yanlış bir kanaat ne yazık ki televizyon ve gazetelerden yeni kuşaklara hızla yayılıyordu. Süt, yoğurt, salça, sucuk, konserve şirketleri mallarının makinelerde el değmeden yapıldığını ve tertemiz olduğunu reklamlarda o kadar çok tekrarlıyordu ki...”⁷

Daha ucuz ve hazır ürünler, uygun bir şekilde markalaşmış ve insanlar tarafından tercih sebebi olarak sistem tarafından buna yönlendirilmiştir. Oysaki sokak satıcılığı, Mevlüt için sadece basit şekilde alınıp satılan bir işlem değildir. Aynı zamanda insanların ayağına kadar götürdüğü, alıcısını, malının tüketicisini bildiği, sohbet ettiği, yakınlık kurduğu ve onların ağız tadına göre özenle hazırlayıp sunduğu ürünlerdir. Yıllarca bu iş için emek harcamıştır. Bu sayede ne boyun eğeceği patrona, ne bir iş arkadaşına, ne de sömürüleceği bir çalışana sahip olmuştur. O nedenle bu iş, onun için toplumsal ilişkilerin zararlarından kendisini koruduğu bir sığınak olarak görülmüş ve kaybetmesi de onu derinden etkilemiştir.

Mevlüt’ün içinde bulunduğu sistem, insanlara bir gün zengin olacakları bilincini ve umudunu vermektedir. İnsanlar kendi sınıfsal bilinçlerine yabancılaşmıştır. Kendilerini toplumsal bir sınıfın parçası olduğunu göremiyor, her koyunun kendi bacağından asıldığı, bir gün zengin

⁷(Pamuk, 272)

olabilecek bireyler olarak görüyordur. Sistemin aşlamış olduğu bencillikle birlikte insanlar arasında güvensizlik de büyümekte, samimi ilişkiler mumla aranır olmaktadır.

Babasına hiç benzemeyen *Eugenie Grandet* kendisine kalan miras sayesinde zengin olmuştur ama buna rağmen eski alışkanlıklarından vazgeçmemiştir. Yaşamı boyunca hiçbir zaman yaşamının merkezine parayı koymamış, servet uğruna cimrilik yapmamıştır. Sahip olduğu servetin devamlılığını insanları fazlasıyla sömürmeden, onlara emeklerinin karşılığını vermeye çalışarak sürdürmüştür. İş ilişkisi içinde olmadığı insanları da düşünmüştür.

“Gelirini dikkatle biriktiriyor. Servetini soylu bir biçimde kullanıp da dedikoduları yalancı çıkarmasa, cimri bile görünürdü belki. Açtığı kurumlar, yaşlılar için bir düşkünlerevi, çocuklar için Hıristiyan okulları, zengin biçimde donatılmış bir halk kitaplığı,(...) cimriliğe karşı tanıklık ediyor her yıl.”⁸

Toplumun yaratmış olduğu fırsatlar ve fırsatçılık anlayışı, yozlaşmayı da beraberinde getirmiştir. Bu çürümenin karşısında durmak ile paraya sahip olabilme yolları arasındaki çelişki, romanlardaki odak figürlerin en büyük çatışma nedeni olmuştur.

2. 2. c. Manevî Güç Olarak “Aşk”

Toplumda yitip giden bu değerlere karşı manevî yönden bir karşı koyuş söz konusudur ve bu durum, iki yapıtta da kendisini en saf duygulardan aşk ile kendisini göstermektedir.

Eugenie Grandet, küçük bir kasabada ve ailesinin sınırlı sayıdaki insan ilişkileri ağı içinde yaşamını sürdürmektedir. Tanıdığı insanlar kendisini Eugenie Grandet değil, milyonlarca

⁸(Balzac, 217)

frank sahibi biri olarak görmekte ve ondan faydalanmak istemektedir. Saf bir duygu olan aşksa bu yeni toplumda evlilik yoluyla kurulan ticarî anlaşmadır. Aynı sınıftan insanlar evlenerek servetlerini büyütme yoluna gitmektedir.

Eugenie Grandet'nin ise parada gözü yoktur ve hayattaki en önemli önceliği kuzeni Charles'tır. Onun tekrar eski mutlu hayatına kavuşması için, bir miktar parasını karşılıksız olarak vermiştir. Bunu öğrenen babasıyla arası bozulsa bile sahip olduğu aşk bu acıya değerdir. Bu bağlılık uğruna, aşkına kavuşmak için yıllarca onu beklemeyi göze almıştır. Bu sabır ve acı gerektiren süreç oldukça zorludur ama onun sahip olduğu en saf varlıktır: "*Her şey de o'ydü*"⁹ Oysa Eugenie'nin aşkı, karşılıklı değildir. Charles bu süre içinde servet biriktirmek için Hindistan'a gitmiş ve kişilik olarak değişmiştir. Kazandığı iki milyon frankla memleketi Fransa'ya döndüğünde, yedi yıl kendisini bekleyen Eugenie Grandet yerine, daha fazla güç sahibi olma amacıyla güzel olmayan ama nüfus sahibi bir kızla evlenmiştir. Eugenie, Charles'ın evleneceği haberini aldığı anda yıkılsa da güçlü kişiliğinden ödün vermemiştir. Charles'ın babasından kalan borçları ödemeyi reddetmesi sonrası Eugenie, Charles'ın bu yeni kadınla evlenebilme koşulu olan borçlarını tek kalemde silmiş, Charles'a ağır bir ders vermiştir. Bu olay Eugenie'nin aşkının sadece basit bir duygusal yığın olmadığını göstergesidir.

Mevlüt, kalabalık bir şehirde yaşamasına rağmen, dar bir sosyal çevreye sahiptir ve memleketinden bir kız olan Rayiha'ya âşık olmuştur. Aralarında hiçbir diyalog geçmemesine rağmen yıllarca ona mektup yazmıştır. Bir gün ona kavuşabileceği arzusu, toplumdaki klasik para arzusunun önüne geçmiştir. Hayatta karşılaştığı tüm zorluklara rağmen Rayiha'nın gözlerini düşünmek, ona duyduğu sevgiyi hatırlamak, zorlu hayatta tutunabileceği en büyük

⁹(Balzac:173)

dal olmuştur. Askerden döndükten sonra bu hayallerini gerçekleştirmek için, parasızlığından dolayı Rayiha'yı kaçırmayı düşünmüş, amcasının oğluyla bir plan yaparak Rayiha'yı kaçırmış, fakat Rayiha'yı gördüğünde bir tuhaflıkla karşılaşmıştır. Çünkü Rayiha yıllarca düşündüğü o güzel gözlü kız değil, bir başkası, Samiha'nın ablasıdır. Mevlut bu duruma rağmen kaçırdığı yanlış kızı ortada bırakmamıştır. *“Mevlüt uzun uzun kıvrım saçlarına bakarken sırf bu güven ve teslimiyet yüzünden Rayiha'ya bağlanacağını, onu çok seveceğini hissetti. (...) Rayiha'nın soluk alıp verişini izlerken mutluluktan içi içine sığmıyordu.”*¹⁰

Bu arada, meselenin iç yüzünde amcaoğlu Süleyman'ın bencilliğinin yattığı ortaya çıkmıştır; çünkü Süleyman da aynı kıza (Samiha'ya) âşiktir ve Mevlüt'le olmasını engellemiştir. Bununla birlikte, Mevlüt'ün Rayiha'yı tanıdıkça aşkları büyümüştür. İstanbul'un yabancılaşmış sokaklarında arkasında kendisini çok seven bir eş olması Mevlüt'ü çok mutlu etmektedir. Artık Mevlüt karşılaştığı tüm zorluklar karşısında, her şeyini paylaştığı Rayiha'yı düşünmekte, ikisinin de hayata sınımsız bağlanmalarına yardımcı olmaktadır.

Rayiha'nın da hayatının kaybetmesinden sonra, kader ağlarını farklı bir biçimde örmüş ve Mevlüt eski aşkı Samiha'yla evlenmiştir. Kâğıt üzerinde her şey ilk günlerde karşılaştığı ve ilk görüşte âşık olduğu duruma dönmüştür. Olması gerektiği gibi Mevlüt yıllarca âşık olduğu o güzel gözlü insanla evlenmiştir. Oysa daha sonra acı gerçeği fark etmiştir. Samiha asla bir Rayiha değildir. Evet, güzel gözleri vardır ama karakter olarak yıllarca koşulsuz olarak her şeyini paylaştığı Rayiha'nın çok uzağındadır. Böylece, Mevlüt hâlâ yalnızdır. Eşi vardır ama aşksızdır. Eski günlerine göre kalacak iyi bir evi, eşi ve o güzel gözlü karısı olmasına rağmen *“Ben bu âlemde en çok Rayiha'yı sevdim.”*¹¹ diyebilmektedir.

¹⁰(Pamuk:179)

¹¹(Pamuk:466)

Aşkın duygu yoğunluğundan kaynaklı doğal bir arzu ve dürtüsü vardır. Her iki romanın odak figürü ilk görüşte âşık olmuş ve aşklarında bu ilişkinin sadece duygusal yanını yaşamışlardır. Sistemin çarkları içinde duygusallığı bir yana koyarak çıkara dayalı olmayan, karşılıksız bağ kurma arzusu, en temiz duygulardan birisidir. Aşkları; parayı, şehveti yaşam merkezine koymayan insanların eylemidir. Her iki odak figür, sadece duygularındaki tutarlılıkla değil, sahip oldukları benlikle ayakta durmuş ve aşklarını bu duruşla desteklemişlerdir.

3. SONUÇ

Sanayi Devrimi sonrasında birçok toplumda değişim yaşanmıştır. Bu değişimle birlikte bireysellik ön plana çıkmış, insanlar eskinin değerlerini bir kenara koyarak kendilerini merkeze koyan değerler oluşturmuşlardır. Balzac ve Pamuk yapıtlarında, bu değişimin insanlar üzerindeki olumsuz yanlarını ele almıştır.

Her iki romanın ortak yanı, toplumların evrensel olarak benzer şekilde değişime uğramalarıdır. Sadece insanların yaşadığı şehir ve köylerdeki maddî hayat değişmemiş, insanların bu düzendeki tutunabilme çabaları, bununla birlikte benlikleri de değişmiştir.

Sistem insanlara parayı merkeze alan, serveti odak noktası yapan bir bilinç yerleştirmiştir. Bu bilinçle birlikte insanlar arasındaki güvensizlik artmış ve bağlılıktaki kopuş insanların birbirlerine yabancılaşmalarına neden olmuştur.

Balzac'ın yapıtında baba Mösyo Grandet'nin sisteme akıl almaz bir şekilde hızlı uyumu ama insan olarak kayboluşu ve kızı Eugenie Grandet'nin sistem içinde değerlerini yitirmeden nasıl ayakta kaldığı anlatılmıştır.

Orhan Pamuk'un *Kafamda Bir Tuhaflık* adlı romanında ise köyden kente göç sonrası hızla sanayileşen, yoğun göç sonrası değişen İstanbul ve buradaki yaşam mücadelesi ele alınmıştır. Şehir hızla değişmesine ve insanlara kendi çıkarı dayalı ilişki ağını dayatmasına rağmen odak figür Mevlüt, kendisini bu durumun dışında tutmayı başarabilmiştir.

Her iki yapıtta da sistemin tüm olumsuzluklarına ve sistemle yaşanılacak tüm çatışmalara rağmen benliğin, bilincin ve insanî değerlerin kaybedilmeden yaşayabilmenin ne denli önemli olduğu iletisi verilmektedir.

4. KAYNAKÇA

- Pamuk, Orhan. *Kafamda Bir Tuhaflık* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014.
- Balzac, Honore de. *Eugenie Grandet*, İstanbul: Can Yayınları, 2014.
- Mardin, Şerif. *Türk Modernleşmesi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- <http://www.dersimiz.com/bilgibankasi/SANAYILESME-NEDIR-HAKKINDA-BILGI-800.html>
- <http://www.bilgiustam.com/sanayi-endustri-nedir/>
- <http://www.tdk.gov.tr>
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Sanayi_Devrimi